

D'ONLANDEN, PITWEIJE EN OUDELANDSE ZEEDIJK

Th.B.M. Kerkhof

Excursieleiding:	D. Kerkhof
Datum:	27 juni 2011
Deelnemers:	M. Bongertman, M. Janssen, A. Klimkowska, H. Koppejan, C. Kuijpers, R. Loeb, Ch. Martens, B. Vandevoorde, M. Vreeken, F. van der Zee.

Goeree bezit enkele relatief grote, bekende en hooggewaardeerde natuurgebieden, zoals de Kwade Hoek, de Springertduinen en de Oost-, Middel- en Westduinen. In het agrarische cultuurlandschap van het eiland liggen echter ook kleine, veel minder bekende terreinen met hoge natuurwaarden. Sommige daarvan zijn al eeuwenoud, zoals de Preekhilpolder aan de zuidwestkant en het schurvelingenreservaat De Kleistee vlakbij Ouddorp, andere van zeer recente datum, zoals Pitweije, een kleine afgraving ten zuidwesten van Ouddorp. Deze excursie was bedoeld om de laatste ontwikkelingen in zowel oude als nieuwe 'polderparels' te tonen en te documenteren.

D'ONLANDEN

Tussen de Westduinen, die vanaf 600 AD ontstonden, en de Springertduinen, die twee kilometer westelijker liggen en pas na 1300 AD zijn opgestoven, ligt Polder Het West Nieuwland. Het is een aan het eind van de middeleeuwen ingepolderde strandvlakte die vrijwel geheel in gebruik is als akkerland. De polder watert naar het zuiden af op het Springersdiep (een deel van het Grevelingenmeer) via de West Nieuwlandse Watering. Het zuidelijke deel van deze hoofdwatergang is erg recht en mogelijk gegraven; het middendeel nabij de Boutweg bezit echter natuurlijk aandoende bochten en heeft vrijwel zeker een verleden als getijdenkreek. Langs de binnenbocht van de West Nieuwlandse Watering ten zuiden van de Boutweg lag tussen de akkers al vele decennia een kleine afgraving met botanisch waardevol rietland. In 1981 kwam dit zogeheten Onlandje in beheer bij het Zuid-Hollands Landschap.

Na 2000 is op Goeree het landinrichtingsproject Ouddorp-West in uitvoering gegaan. Een van de maatregelen was kleinschalige natuurontwikkeling, waaronder vergroting van het bestaande Onlandje. Dit werk is in 2002–2003 uitgevoerd en kwam neer op het afgraven van enkele naastgelegen akkers. Het vergrote Onlandje wordt beheerd door het Zuid-Hollands Landschap en heet nu d'Onlanden.

Opname 4 van Tabel 1 geeft een indruk van het oude Onlandje. Het gaat om tamelijk productief rietland met veel soorten van de *Molinio-Arrhenatheretea* en de *Convolvulo-Filipenduletea*. Opvallend is dat zowel het *Calthion* als het *Arrhenatherion* vertegenwoordigd is. Soorten als *Dactylorhiza majalis* (merendeels subsp. *majalis*, maar ook subsp. *praetermissa* is present), *Ophioglossum vulgatum*, *Silene flos-cuculi* en *Rhinanthus angustifolius* staan zij aan zij met *Arrhenatherum elatius*, *Heracleum sphondylium*, *Medicago lupulina* en *Lotus corniculatus* tussen de ruigtekruiden en het riet. Volgens Associa lijkt opname 4 het meest op het *Valeriano-Filipenduletum holcetosum*, maar dat etiket doet veel te weinig recht aan de interessante inhoud. Beter lijkt het, de definitie van het *Lychnido-Hypericetum tetrapteris* te verbreden, zodat die niet alleen toepasbaar is op bloemrijke kraggen in veengebieden, maar ook op orchideeënrijke strooiselruigten in tichelputten in zeekleigebieden en het rivierengebied. De kensoorten *Dactylorhiza majalis* subsp. *praetermissa* en *Hypericum tetrapterum* zijn in zulke tichelgaten vaak present (ook in het Onlandje), de combinatie van strooiselruigte met *Calthion* klopt ook, de *Arrhenatherion*- en *Trifolion medii*-elementen kunnen dienen als differentiërende soorten (vergelijk Kerkhof & Weeda 2012).

Opname 1 van de tabel is in 2000 gemaakt in een braakliggende akker pal naast het oude Onlandje. De akker, die toen nog in agrarisch gebruik was, heeft blijkbaar gediend voor de teelt van Slaapmutsje, Aardappel en Tarwe, want die zitten in de opname. Het ensemble wilde planten in de opname valt onder het *Fumario-Euphorbion*; daarbinnen komt het *Veronico-Lamietum hybridi*, waarvan de kensoorten

Veronica polita en *V. persica* aanwezig zijn, het meest in aanmerking. Opmerkelijk is *Chaenorhinum minus*, die als akkerplant doorgaans in het *Kickxietum spuriae* staat en slechts zelden optreedt in het *Veronico-Lamietum hybridi*.

Sommige soorten die allang voorkomen in het oude Onlandje vestigden zich vrijwel onmiddellijk op de kale afgegraven akkers. Enigszins verrassend was dat de halfparasiet *Rhinanthus angustifolius* en de van bodemschimmels afhankelijke *Dactylorhiza majalis* tot de pioniers van het allereerste uur behoorden. Zonder concurrenten in de buurt kan Grote ratelaar heel goed op eigen benen staan, zo bleek. De vrijwel zonder begeleidende vegetatie pontificaal bloeiende Brede orchissen boden de eerste jaren een merkwaardige aanblik. Opname 7 is ruim vijf jaar na het afgraven gemaakt; het proefvlak ligt ongeveer zestig meter ten zuidwesten van dat van opname 1. Zoals te verwachten viel, hadden toen al meer soorten van het oude Onlandje zich uitgebreid naar de belendende nieuwe afgraving. Verrassender is het verschijnen van een aantal pioniers van het *Saginion maritimae* en het *Caricion davallianae*, waaronder *Sagina nodosa*, *Blackstonia perfoliata*, *Linum catharticum* en *Eleocharis quinqueflora*. Hoe ze hier gekomen zijn, is moeilijk te achterhalen. Sommige soorten, zoals de meeste *Carex*- en *Juncus*-soorten, hebben een langlevende zaadbank. Andere, zoals de meeste mossen, kunnen gemakkelijk door de wind verspreid worden. Waarschijnlijk zijn er ook soorten meegelift met de maaimachines, die door het Zuid-Hollands Landschap ook gebruikt worden in andere terreinen, waaronder de duinvalleien bij Oostvoorne.

De nieuwe bodem is niet overal even zandig. Vooral op de iets lemiger delen verschenen pioniers van zilte of brakke standplaatsen, zoals *Carex distans* en *Juncus gerardii*. Een voorbeeld hiervan is opname 2, die dicht bij de West Nieuwlandse Watering, direct ten zuiden van de Boutweg is gemaakt. Een opvallende soort in deze opname is Baardgras (*Polypogon monspeliensis*), dat in Zuidwest-Nederland in enigszins brak milieu vrij bestendig lijkt voor te komen (Weeda et al. 1994). Tijdens de PKN-excursie wist een van de deelnemers het – buiten de proefvlakken – opnieuw te vinden.

De PKN maakte in d'Onlanden twee opnamen, de nummers 3 en 5 van Tabel 1. Nummer 3 betreft een natte plek in de rietkraag langs de West Nieuwlandse Watering. Deze opname lijkt veel op opname 2; in beide gevallen geeft Associa als eerste optie het *Triglochino-Agrostietum juncetosum gerardi*, een plausibele uitkomst. Het proefvlak van nummer 5 ligt in een deel dat aanzienlijk minder diep is afgegraven. Het aandeel van moerasplanten is dan ook veel lager, graslandplanten van de *Arrhenatheretalia* zijn daarentegen veel talrijker. Toch is ook deze opname een exemplaar *Dactylorhiza majalis* subsp. *majalis* rijk. De wens tot het maken van een opname werd vooral ingegeven doordat op en rond deze plek vrij veel *Orobanche minor* stond. Syntaxonomisch is opname 5 moeilijk te plaatsen. Het zou een *Arrhenatheretum* of een *Rubo-Origanetum* kunnen worden.

In 2010 bleek op diverse plekken in de afgegraven delen *Ophrys apifera* te zijn verschenen, een kortlevende orchidee die in een groot deel van het land toeneemt (Stichting Floron 2011). In Zuidwest-Nederland baart een nieuwe vondst van Bijenorchis tegenwoordig betrekkelijk weinig opzien. Op een van de plekken met deze attractieve plant maakte Adrie van Heerden opname 6, die kentaxa van uiteenlopende plantengemeenschappen bevat. Wellicht ontwikkelt deze vegetatie zich tot iets wat lijkt op het oude Onlandje, er staat in ieder geval al een exemplaar Brede orchis in.

PITWEIJE

In de middag bezochten we eerst het kleine reservaat Pitweije, dat ten zuidwesten van Ouddorp langs de Zuidweg ligt. Ook hier is recentelijk aan natuurontwikkeling gedaan. Langs de Zuidweg lag al een klein, oud tichelgat, begroeid met rietruigte. De natuurontwikkeling bestond uit het afgraven van twee percelen grasland ten westen van het oude tichelgat. De resultaten zijn zonder meer spectaculair te noemen. Net als in d'Onlanden verschenen er soorten van het *Saginion maritimae* en de *Asteretea tripolii*, het zijn er echter meer en ze zijn talrijker. Dit hangt in de eerste plaats samen met de afgraafdiepte: Pitweije is veel dieper afgegraven, waardoor een veel natter terrein is ontstaan. Een andere verklaring is de korte afstand tot het zoute Grevelingenmeer (slechts 150 meter), die het optreden van zoute of brakke kwel waarschijnlijk maakt. Een ander verschil met d'Onlanden is de vestiging van een groter aantal

duinvalleisoorten, waaronder *Epipactis palustris*, *Parnassia palustris*, *Anagallis tenella* en *Euphrasia stricta*. We maakten in de nieuwe afgraving twee opnamen, nummers 8 en 9 van Tabel 1. Opname 8, met veel *Parentucellia viscosa*, is nog een *Centaurio-Saginetum*, in opname 9 hebben soorten van het *Junco baltici-Schoenetum trifolietosum* al de overhand. Jammer dat de nieuwe polderparel erg klein is...

PREEKHILPOLDER EN OUDELANDSE ZEEDIJK

Over de Preekhilpolder en de Oudelandse Zeedijk is al veel verteld in het verslag van de PKN-excursie naar deze terreinen in 2001 (Kerkhof 2007). Sindsdien hebben zich op de dijk en in de inlage in het zuidoosten van de Preekhilpolder enige ontwikkelingen voorgedaan die het vermelden waard zijn.

Het Zuid-Hollands Landschap heeft in de inlage langs de voet van de omringende dijken een brede rietstrook in jaarlijks maaibeheer genomen. Hierdoor zijn *Dactylorhiza majalis* en *D. incarnata* flink toegenomen. Op enkele plekken zijn nieuwe soorten verschenen: *Anagallis tenella* (ontdekt door de florist Krijn Tanis), *Epipactis palustris* en *Succisa pratensis*. Opname 10 is gemaakt op een plek met *Epipactis palustris*. Deze vegetatie, in de knik tussen *Arrhenatheretum festucetosum arundinaceae* op de inlaagdijk en natte rietruigte in de inlage, is syntaxonomisch moeilijk te plaatsen.

Op de Oudelandse Zeedijk verscheen na 2001 op allerlei plekken *Ophrys apifera* en werden enkele stabiele populaties *Orobanche minor* ontdekt. Bovendien lijkt een populatie *Anacamptis pyramidalis* steeds groter te worden, al is dat bij deze wispelturige soort moeilijk met zekerheid vast te stellen. In ieder geval is Hondskruid nu ook gezien op een plek veel verder naar het oosten. De PKN maakte op de grootste groeiplaats van *Anacamptis pyramidalis* (tientallen exemplaren) opname 11, die het midden houdt tussen *Rubo-Origanetum* en *Arrhenatheretum luzuletosum campestris*. Twee opnamen met *Ophrys apifera* en *Orobanche minor* zijn aan Tabel 1 toegevoegd als de nummers 12 en 13. Opname 12 heeft trekken van het *Rubo-Origanetum* en de subassociaties *luzuletosum campestris* en *festucetosum arundinaceae* van het *Arrhenatheretum*. Opname 13 is gemaakt op een bijna vlak deel van het buitentalud, waar de bodem bestaat uit stenen die met een dun laagje grond bedekt zijn. Dit verklaart de aanwezigheid van Groot duinsterretje.

LITERATUUR

Kerkhof, Th.B.M., 2007. Oudelandse Zeedijk, Preekhilpolder en De Val. In: R. Haveman, P.W.F.M. Hommel & M.A.P. Horsthuis (red.). Excursieverslagen 2001. Plantensociologische Kring Nederland.

Kerkhof, Th.B.M. & E.J. Weeda, 2012. Bijleveld en Dertienmorgenwaard. In: K.W. van Dort, R. Haveman & J.A.M. Janssen (red.). Excursieverslagen 2008. Plantensociologische Kring Nederland.

Stichting Floron, 2011. Nieuwe Atlas van de Nederlandse Flora. KNNV Uitgeverij, Zeist.

Weeda, E.J., R. Westra, Ch. Westra & T. Westra, 1994. Nederlandse Oecologische Flora. Wilde planten en hun relaties. Deel 5. IVN, Amsterdam.

Tabel 1. Opnamen Polders Goeree. Locaties: Pitw = Pitweije, Preek = inlage Preekhilpolder, OLZdk = Oudelandse Zeedijk. Auteurs: PKN = gemaakt tijdens excursie, AvH = Adrie van Heerden, DK = Dick Kerkhof.

Opnamennummer	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Terrein	Onland	Onland	Onland	Onland	Onland	Onland	Onland	Pitw	Pitw	Preek	OLZdk	OLZdk	OLZdk
Auteur	DK	DK	PKN	DK	PKN	AvH	DK	PKN	PKN	DK	PKN	AvH	AvH
Jaar	2000	2008	2011	2004	2011	2010	2008	2011	2011	2010	2011	2005	2010
Maand	06	07	06	06	06	06	07	06	06	07	06	06	06
Dag	14	24	27	08	27	15	24	27	27	16	27	17	15
X-coördinaat	51.1	51.3	51.3	51.1	51.3	51.0	51.0	54.1	54.1	53.0	52.8	53.1	54.2

Cynosurus cristatus	+	.	.	.	1	.
Rhynchospora squarrosa	1	.
Pseudoscleropodium purum	1	2a
Calthion palustris														
Equisetum palustre	.	1
Silene flos-cuculi	.	.	.	1
Myosotis discolor	.	.	.	+
Ophioglossum vulgatum	.	.	.	2m
Rhinanthus angustifolius	.	.	.	2m	.	+	2m	+	2m	2a	.	.	3	.
Dactylorhiza majalis	.	.	.	+	+	r	r	.	.	+	.	.	r	.
Hypericum tetrapterum	+	+	r	+	.	.	.
Cirsium palustre	+	.	.	.
Phragmitetea en overige eutrafente moerasplanten														
Phragmites australis	r	4	2a	2m	2m	1	1	2a	2a	2b	.	.	2m	.
Schoenoplectus tabernaemontani	.	+
Bolboschoenus maritimus	.	r	2m	+	.	.	.
Drepanocladus aduncus	.	.	2b
Mentha aquatica	2b	1	1
Eleocharis palustris	+
Myosotis laxa * cespitosa	+	.	.	.
Scutellaria galericulata	+	.	.	.
Parvocaricetea & Caricion davallianae														
Juncus articulatus	.	2a	+	.	.	+	2a	1	+	2m
Carex flacca	.	.	.	1	1	+	2b	1	1	2a	.	.	2m	.
Drepanocladus polygamus	.	.	.	+	.	.	.	+	+
Pellia endiviifolia	r	2a	1
Linum catharticum	1	2m	.
Carex oederi * oederi	2b	+	+
Salix cinerea	+	r	r
Aneura pinguis	+	.	1
Salix repens	+	.	+
Eleocharis quinqueflora	+
Hippophae rhamnoides	+
Ranunculus flammula	+
Calliergonella cuspidata	1	3	5	3	.	.
Epipactis palustris	+	+	+	.	.	.
Brachythecium mildeanum	+	1
Bryum pseudotriquetrum	+
Euphrasia stricta	+
Centaurium erythraea	1
Anagallis tenella	1
Parnassia palustris	+
Galium uliginosum	2a	.	.
Saginetea maritimae & Asteretea tripolii														
Juncus gerardii	.	2a	2b	.	.	1	.	+	+	+
Samolus valerandi	.	2a	+	+	.	+
Centaurium pulchellum	.	+	+	.	.	.	r	.	1
Henediella heimii	.	+
Polypogon monspeliensis	.	+
Carex distans	.	.	2b	.	.	2m	.	.	.	+	+	.	.	.
Lotus glaber	+	2b	+
Sagina nodosa	+	.	r
Blackstonia perfoliata	+	1	1
Didymodon tophaceus	+	1	2a
Leontodon saxatilis	+
Parentucellia viscosa	2b
Epilobium parviflorum	+
Odontites vernus * serotinus	2b	1
Elytrigia atherica	+
Overige pioniers														
Plantago major * intermedia	.	+	+	+
Zygmales species	.	+	+
Barbula unguiculata	.	.	.	1
Trifolium hybridum	+
Mossen (overige)	2a
Bryum species	2m	+
Pohlia melanodon	2m
Salix alba	+

<i>Syntrichia ruralis</i> * <i>arenicola</i>	2a
<i>Brachythecium albicans</i>	2m
<i>Ceratodon purpureus</i>	2m
<i>Arenaria serpyllifolia</i>	1
<i>Agrostis capillaris</i>	1
<i>Trifolium campestre</i>	+
<i>Phleum pratense</i> * <i>serotinum</i>	+

Addenda - met abundantie r komen voor: opn. 1: *Rorippa sylvestris*, *Solanum nigrum* * *nigrum*, *Tripleurospermum maritimum*, *Veronica persica*; opn. 2: *Aster tripolium*; opn. 4: *Veronica arvensis*; opn. 7: *Salix viminalis* juv.; opn. 9: *Dactylorhiza incarnata*, *Hydrocotyle vulgaris*; opn. 11: *Convolvulus arvensis*, *Vicia* species; opn. 13: *Pastinaca sativa*, *Rumex crispus*, *Vicia sativa* * *sativa*.